

โครงการ: คนไทย 4.0

หัวข้อ: อนาคต คน เครื่องมือ ความสุข

ผู้เขียน: ศ.ดร.สุวรรณา สถาอานันท์

ผู้นำเสนอ: ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ

โรงแรมคันทารี เชียงใหม่ 21 กันยายน 2562 9.00-9.30น.

ก่อนอื่นต้องขอขอบคุณท่านอาจารย์ศเป็นอย่างสูง ที่กรุณามาสละเวลามาอ่านข้อพิณจน์ที่เกิเหตุจำเป็น ไม่อาจมาร่วมงานด้วยตนเองได้ ดิฉันเชื่อว่าอาจารย์ศจะทำให้เนื้อความที่อ่านมีชีวิตชีวาจากแง่มุมที่น่าตื่นเต็นของอาจารย์ศเอง และขอขอบคุณท่านอาจารย์มิ่งสรรพ ที่ชวนดิฉันมาบรรยายพิเศษหัวข้อ **อนาคตประเทศไทย**

คำเชิญของอาจารย์มิ่งสรรพมีความหมายมากเป็นพิเศษสำหรับคนอย่างดิฉันซึ่งใช้เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตทางวิชาการพยายามทำความเข้าใจและสร้างบทสนทนากับนักคิดยุคโบราณที่ทำงานทางปัญญาและโลดแล่นอยู่ในโลกนี้มานานกว่า 2000 ปีแล้วทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็บรมศาสดาอย่างพระพุททองค์ ศาสดาพยากรณ์อย่างพระเยซู หรือครูเอกชนคนแรกในประวัติศาสตร์จีนอย่างท่านขงจื้อ (ปีที่พระพุททองค์ทรงดับขันธปริณิพพานนั้น ขงจื้ออายุ 8ปี) ในหมู่ท่านทั้งสามนี้คนที่อายุน้อยสุดเกิดเมื่อ ค.ศ.1

คำถามที่น่าฉงนคือ เพราะเหตุใด คำถามในโครงการวิจัยเกี่ยวอนาคตประเทศไทยในศตวรรษที่ 21 จึงเชิญคนศึกษาคัมภีร์โบราณในโลกตะวันออกอย่างดิฉันมาร่วมสนทนาด้วย?

ดิฉันรู้สึกซาบซึ้งและเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ท่านอาจารย์มิ่งสรรพสนใจที่จะมอญย้อนกลับไปนานขนาดนั้นเพื่อหาภาษาและวิธีทำความเข้าใจสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น ที่เรียกว่า อนาคตประเทศไทย ในโครงการที่ชื่อว่า **คนไทย4.0**

ดิฉันขอตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นว่ามีวิธีพูดถึง อนาคตหลายแบบด้วยกัน แต่ดิฉันขอแจกแจงออกเป็น2แบบใหญ่

- 1) แบบวิเคราะห์แนวโน้มที่น่าจะเกิดขึ้นในอนาคตโดยอาศัยหลักฐานจากข้อมูลเชิงประจักษ์ในสภาพการณ์ปัจจุบัน (แนว **descriptive**) จุดมุ่งหมายหลักของงานลักษณะนี้ไม่ใช่เพื่อชี้แนะในเชิงคุณค่า เช่นจะไม่แสดงความหวังหาอาลัยว่าในอนาคต ศีลธรรมของคนรุ่นใหม่จะเสื่อมทรามจนน่าเป็นห่วง เวลาพูดว่า **เสื่อม** แปลว่า มีบรรทัดฐานบางอย่างในใจ และสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นนั้น **ต่ำ** กว่าบรรทัดฐานที่ตั้งไว้ งานลักษณะนี้จะเป็นแนว เมกกะเทรน (Mega-trend) ที่พยายามมองแนวโน้มระดับโลก ตอนนีเเล่มที่มีชื่อเสียงเล่มหนึ่งคือการวิเคราะห์ การขึ้นเป็นผู้นำของจีนในฐานะมหาอำนาจของโลก เช่น หนังสือ *When China Rules the World* ของ *Martin Jacques* งานแบบนี้ชี้ว่า **ความน่าจะเป็น (probability)**มิใช่ชี้แนะเชิงบรรทัดฐานว่าอะไรถูกผิดดีชั่ว
- 2) แบบสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตโดย “อ่าน” เหตุการณ์ต่างๆในปัจจุบันด้วยแว่นตาหรือบรรทัดฐานบางอย่าง มีนัยเชิงประเมินค่า (normative) เช่นการที่ขงจื้อ อ่านยุคสมัยปลายชุนชิวว่าเป็นยุค **เสื่อม** ของวัฒนธรรมการปกครองของราชวงศ์โจว เช่นแม้ในการแข่งขันยิงธนู ขงจื้อตั้งข้อสังเกตว่าคนไม่เข้าใจว่าที่จัดแข่งขันยิงธนูก็เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ให้คนได้คุ้นเคยกัน แต่คนสมัยขงจื้อกลับให้ความสำคัญแก่การใช้กำลังคือกลับสนใจว่า ลูกธนูของใครทะลุเป้าลึกกว่ากัน แสดงว่าพวกเขาสนใจเพียงว่าใครเป็นผู้ชนะและชนะเพราะมีกำลังมากกว่า เป็นการให้คุณค่าแก่การใช้กำลัง มิใช่ความสัมพันธ์ที่ดี เวลาเราอ่านงานทางประวัติศาสตร์ที่

แบ่งยุคสมัยต่างๆ ด้วยวลี ประเภท ยุคทอง ยุคเสื่อม ยุคมืด ก็มีนัยเชิงประเมินค่า หรือมีบรรทัดฐานบางอย่างอยู่ เช่นการมีอำนาจปกครองครอบงำอาณาบริเวณที่กว้างขวางก็ถือว่าเป็นยุคทอง เป็นต้น

วันนี้จะพูดถึงนัยต่อ “อนาคตของมนุษย์” ด้วย กรอบหรือนิยามความเป็น คนที่ปรากฏในหลักคิดสากล 4 แบบหลัก ทั้งนี้ท่านอาจารย์ศออาจจะเพิ่มประเด็นเกี่ยวกับอนาคตคนไทยให้คมชัดขึ้นได้อย่างดี หลักคิดเกี่ยวกับมนุษย์ทั้ง 4 แบบนี้กำลังแหวกว่ายอยู่ในมหาสมุทรแห่งเทคโนโลยี ที่มีไซเบอร์เครื่องมือ ในแง่เครื่องใช้ไม่ สอयरรวมดาอีกต่อไป แต่คือสภาพแวดล้อมของชีวิตที่มีส่วนกำหนดและทำลายความเป็นคนในศตวรรษที่ 21 นี้

ส่วนต่อไปจะแจกแจงโดยสังเขปว่าหลักคิดเกี่ยวกับ มนุษย์ 4 แบบหลักที่ว่าได้แก่อะไรบ้าง

- 1) แบบที่พัฒนามาจากแนวคิดที่นับถือพระเจ้าองค์เดียว มนุษย์คือ ฉายาของพระเจ้า การคิดเกี่ยวกับมนุษย์แบบนี้เน้น *ความแตกต่าง* ระหว่างมนุษย์กับสรรพสัตว์ มีแต่มนุษย์เท่านั้นที่ได้รับลมปราณจากพระเจ้า พระเจ้าให้ พรแก่มนุษย์ 4 อย่างได้แก่ ชีวิตในฐานะสิ่งสร้าง ฉายาพระเจ้า สิทธิอำนาจเหนือสรรพสัตว์ และ เจตจำนงเสรี เรื่องใหญ่สำหรับมนุษย์คือ ศักดิ์ศรี (human dignity) ที่ต้องแยกต่างจากสรรพสัตว์ (ประสบการณ์นาซีฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ คำถามเกี่ยวกับศักดิ์ศรีมนุษย์ เป็นสิ่งที่ต้องไม่อาจละเมิดได้ เทคโนโลยีชีวภาพกำลังทำให้เกิดข้อกังวลอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับการปกป้อง ศักดิ์ศรีนี้ในปัจจุบันและจะรุนแรงมากขึ้นในอนาคต)
- 2) แบบที่พัฒนามาจากยุคแสงสว่างแห่งภูมิปัญญา คือแบบเอมมานูเอล ค้านท์ ในวิธีคิดนี้ เราเป็นมนุษย์เมื่อเรา มีเหตุผล มีเสรีภาพ เลือกได้ และมีความรับผิดชอบ นี่คือต้นแบบฐานคิดเกี่ยวกับมนุษย์เวลาเราพูดถึง *คน* ในสังคมสมัยใหม่ และในสังคมประชาธิปไตย เวลาหลักคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยพูดถึงคุณค่าหลัก 3 ประการ เสมอภาค เสรีภาพ และภราดรภาพ *คนที่ดำรงและดำเนินคุณค่าทั้ง 3 หลักคือ คนแบบที่ค้านท์คิด*
- 3) แบบที่มองว่ามนุษย์คือรูปลักษณะชีวิตที่ยืดหยุ่นเลื่อนไหลระหว่างรูปลักษณะชีวิตอื่น ๆ อันหลากหลาย มนุษย์มีหลายชาติภพ เวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะ ของสรรพสิ่งในจักรวาล นี่คือต้นแบบมนุษย์ที่พัฒนาขึ้นในอารยธรรมชมพูทวีป (แน่นอน มีคำสอนที่แตกต่างกันระหว่างศาสนาฮินดู และแบบพุทธศาสนา ซึ่งจะยังไม่อธิบายในที่นี้) แนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์คือ ทุกข์ กรรม โฆษะ (การหลุดพ้น) มิใช่ การมีเหตุผล เสรีภาพ การเลือกและความรับผิดชอบ ของปัจเจกบุคคลที่เน้นความแตกต่างจากสรรพสัตว์อื่น ถ้าถือว่า สังคมไทยมีลักษณะเป็นสังคมพุทธ แนวคิดเกี่ยวกับ*คน* ที่พัฒนาขึ้นในชมพูทวีปแบบนี้ น่าจะเน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและการมีความเห็นใจเมตตา ระหว่างมนุษย์และสรรพสัตว์มากกว่าเน้นการเคารพสิทธิของปัจเจกบุคคลที่ใช้เหตุผลและเท่าเทียมกัน กล่าวคือ *คนในคติคิดแบบไทยพุทธ มิใช่ คน* ที่เน้นลักษณะเดียวกับ*คนสมัยใหม่* ที่เป็นผู้ถือคอบไปประชาธิปไตย (ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า คนไทยหรือสังคมไทยจะ สมாதานหรือเลือกเดินทางประชาธิปไตยไม่ได้ เพียงแต่บอกว่าจุดเน้นในแต่ละระบบคิดเกี่ยวกับมนุษย์นั้น แตกต่างกัน)
- 4) แบบที่นิยามว่ามนุษย์คือ ภาวะความสัมพันธ์ชุดต่างๆ มี 5 ชุดหลัก ได้แก่ บิดา-บุตร สามี-ภรรยา พี่-น้อง เพื่อน-เพื่อน ผู้ปกครอง-ประชากรชาวยุทธ์ นี่คือนิยามแบบขงจื้อ ที่ไม่เน้นปัจเจกบุคคลที่เท่าเทียมกันและใช้

เหตุผลแต่เน้นความกลมกลืนของความสัมพันธ์ระหว่างคนที่ไม่เท่าเทียมกัน อาจจะยกเว้นกรณีเพื่อนกับเพื่อน

วิธีคิดเกี่ยวกับมนุษย์ ทั้ง 4 แบบนี้กำลังเผชิญหน้าต่อกรกับ พลังที่ขับเคลื่อนทุกอนุของชีวิตในปัจจุบันที่ กำหนดทิศทางของสังคมไทยและสังคมโลก ไม่ว่าจะชอบหรือไม่ก็ตาม ตัวละครหลักที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนน่าจะเป็น ทุนนิยม ที่สนับสนุนความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวเทคโนโลยี (Bio-technology) และ เทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology) เพื่อความกระชับในการพูดถึงเรื่องซับซ้อนกว้างขวางมาก และแปรเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ดิฉันจะอาศัยกรอบอธิบายของ ฟรานซิส ฟุคยูมาะ เกี่ยวกับเทคโนโลยีสองด้านนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีต่อการคิดถึงความเป็นมนุษย์ในอนาคต ในหนังสือ ***Our Post Human Future: Consequences of the Biotechnology Revolution 2003*** (ดิฉันเข้าใจว่ายังมีงานที่ใหม่ล่าสุดกว่านี้ แต่คงต้องอาศัยโอกาสต่อไปในการศึกษาใคร่ครวญ) ฟุคยูมาะเสนอว่า ความเป็นคนของเรากำลังถูกสั่นคลอนอย่างหนักหน่วงจากสมรรถนะทางเทคนิคของเราที่จะ “สรรค์สร้างมนุษย์ด้วยใจปรารถนาของมนุษย์เอง” ในแง่นี้มนุษย์กลายเป็นพระเจ้าด้วยอำนาจเทคโนโลยี คำว่า **post human** คือ มนุษย์ที่ไปพ้นจากข้อจำกัดต่างๆที่กำหนดมาจาก พระเจ้า ถ้าเชื่อแบบศาสนา หรือข้อจำกัดทางพันธุกรรมในกระบวนการวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ถ้าไม่เชื่อแบบศาสนา เช่น ยีนส์ที่เลือกไม่ได้ เป็นข้อจำกัดสำคัญของการบ่งชี้ความเป็นมนุษย์ การตัดแต่งเลือกยีนส์ คัดสรรเอาเฉพาะที่ฉลาดเฉลียว แข็งแรงและงดงาม กำลังจะสร้างมนุษย์ขั้นใหม่ที่สืบทอดความได้เปรียบไม่ใช่เพียงทางเศรษฐกิจ แต่เป็นความได้เปรียบทางพันธุกรรม ซึ่งอาจทำให้คำถามเรื่องความเท่าเทียมทางสังคมกลายเป็นเรื่องล้าสมัยในอนาคต

น่าสังเกตว่าเมื่อมองจากฐานคิดเกี่ยวกับมนุษย์ที่ทรงอิทธิพลในโลกตะวันตก 2 แบบแรก คำถามที่น่าวิตกกังวลยิ่งจะอยู่ที่การพยายามลากเส้นแบ่งสีแดง (ฟุคยูมาะเรียก **The red line**) ที่ห้ามก้าวข้ามเพราะจะทำลายศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์โดยสิ้นเชิง แต่หากมองจากฐานคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในกระแสอารยธรรมตะวันออก เช่น ในแบบขงจื๊อและแบบจีน ข้อกังวลเกี่ยวกับมนุษย์ในอนาคตอาจจะอยู่ที่ความอ่อนด้อยของความรู้สึกสัมพันธ์ ความเมตตาที่เหือดแห้ง ความไม่เห็น ไม่ยี่หระต่อความทุกข์ของผู้อื่นหรือสัตว์อื่นหรือของโลกรวมชาติ หรือความไม่ใส่ใจเห็นคุณค่าของผู้อื่นในการประกอบสร้างตัวตนของเรา ในแง่นี้หากมองจากมุมมองตะวันออก ความล้มสลายของภราดรภาพ ของสมาชิกในสังคม ความเสื่อมถอยของการเกาะเกี่ยวทางสังคม (**social cohesion**) เป็นพยาธิสภาพ เป็นราคาที่เราต้องจ่ายเพื่อความเสมอภาคยอมจ่ายไปโดยไม่ยี่หระหรือไม่ พยาธิสภาพหรือความป่วยไข้ที่สามารถเยียวยาได้ด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศหรือไม่ หรือเทคโนโลยีสารสนเทศ ดังเช่นโทรศัพท์มือถือในอุ้งมือเรานั้นเอง กำลังผลักดันเราให้ห่างเหินห่างเมินออกจากมนุษย์ตัวเป็นๆมากขึ้น

ในข่าว ซีเอ็นเอ็น ในอาทิตย์ที่ผ่านมาในรายการของ **Christian Amanpour** มีการสัมภาษณ์อาจารย์ โลรี ซานโตส จากภาควิชาจิตวิทยา มหาวิทยาลัยเยล ได้เปิดวิชาที่นักเรียนศึกษาลงเรียนมากที่สุดในประวัติศาสตร์กว่า 100 ปี ของมหาวิทยาลัย ชื่อ **The Happiness Lab** พบว่าการใช้มือถือ สื่อโซเชียลต่างๆ

นำพาชีวิตนักศึกษาสู่ ภาวะซึมเศร้า เครียด เกี่ยวกับเพื่อน ๆ น้อยลง **dates**ระหว่างนักศึกษาน้อยลง ยิ่งเน้น **Me Me Me** มากขึ้นกลับมีความสุขน้อยลง อาจารย์ชานโตตั้งข้อสังเกตว่า นวัตกรรมเครื่องเอทีเอ็ม ที่ลดการเข้าคิวในธนาคาร การขยับจ่ายซื้อของผ่านเน็ตโดยไม่ต้องไปห้างหรือไปตลาดสดที่ได้เจอคนคุ้นหน้า ทักทายได้ถามสารทุกข์สุกดิบกันนั่นเอง การใช้เวลาในสื่อต่างๆวันละหลายชั่วโมง นำสู่ วิถีชีวิตที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมลดลง ยิ้มทักทายคนที่ไม่รู้จักที่เจอบนท้องถนนลดลง ทุกคนต้องการใช้เวลาเล็กน้อยในทุกกิจกรรมในนามของ *ประสิทธิภาพ* ประมวลได้ภาพเป็นชีวิตประจำวันที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมน้อยลง รู้สึกโดดเดี่ยวเปลี่ยวเหงามากขึ้น เวลาเครียดวิตก หามนุษย์ตัวเป็นๆมาปรับทุกข์ในความสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทซึ่งได้น้อยลง โดยสรุปคือเกิดคำถามว่าเทคโนโลยีสื่อสารเป็นเครื่องมือที่ช่วยเพิ่มหรือลดโอกาสและเงื่อนไขของความสุกกันแน่

ไม่ว่าสังคมไทยจะเลือกสมาทานแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์แบบไหนที่แจ่มแจ้งเป็นตุ๊กตาให้เห็นคร่าวๆในที่นี้ ดิฉันเชื่อว่ามนุษย์ มี ศักยภาพสำคัญ ได้แก่ คิดได้ เลือกได้ ปรับปรุงตนได้ เรียนรู้ได้ และสื่อสารได้ ศักยภาพทั้งสิ้นนี้ได้สร้างสรรค์ ศิลปวิทยาการ พัฒนาอารยธรรม ก่อกำเนิดวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ทุกสิ่งที่สร้างขึ้นเหล่านี้ก็เนื่องด้วยศักยภาพของเรา และตัวมันเองก็เป็นเงื่อนไขปัจจัยของปัญหาใหม่ๆ ที่ท้าทายศักยภาพของเราต่อไป ดิฉันมองย้อนอดีตด้วยหัวใจมุ่งสูอนาคต อนาคตในแง่สภาวะการณ์ที่จะเกิดขึ้นแบบ **descriptive** ก็คงจะมีแน่นอน แต่อนาคตที่เรา *อยากจะมีทิศทาง* ที่กำหนดร่วมกัน คงต้องเริ่มจากบรรทัดฐานเชิงคุณค่าบางอย่าง มี **normative principle** บางประการที่บ่งบอกความเป็นสังคมเดียวกันที่มีเป้าหมายร่วมกัน นี่เองคือเงื่อนไขที่เราจะบอกกับตัวเองได้ดีขึ้นมา เราอยากจะมีอนาคตแบบไหน และอยากจะมีอนาคตนั้นไปเพื่ออะไรกันแน่ ความสุข ความรัก เสรีภาพ ภราดรภาพ เสมอภาค พระผู้เป็นเจ้าของหรือความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ

เราจะตั้งคำถามเกี่ยวกับเป้าหมายเหล่านี้ไป เพื่อสร้างอภิมหาอาณาจักรแห่งเครื่องมือเท่านั้นหรือ?

ต้องขออภัยที่การบรรยายในเช้านี้ยังไม่ถึงอนาคตประเทศไทยตามโจทย์ของอาจารย์มิ่งสรรพได้แต่หวังว่าทั้งหมดที่พูดมาจะเป็นประเด็นพื้นฐานที่มีประโยชน์ และหวังว่าท่านอาจารย์ยศ จะช่วยเติมสิ่งที่ยังขาดอยู่ได้เป็นอย่างดี

ขอบคุณค่ะ